

Київський університет ім.Тараса Шевченка
Інститут журналістики

На правах рукопису

Павлюк Людмила Степанівна

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ
ПОЛЕМІЧНО-ДИСКУСІЙНОГО ДИСКУРСУ**

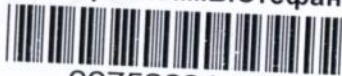
**(За матеріалами української політичної публіцистики
першої пол. XX ст.)**

10.01.08 – журналістика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1996

00752621 (N)

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі факультету журналістики Львівського університету ім.Івана Франка, рекомендовано до захисту кафедрою мови і стилістики Київського університету ім.Тараса Шевченка

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Сербенська Олександра Антонівна

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Мамалига Анастасія Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Зелінська Надія Віталіївна

Провідна організація – Інститут української мови НАН України

Захист відбудеться "27" вересня 1996 р. о 14 год. на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 01.01.08. при Київському університеті ім.Тараса Шевченка за адресою:
252119, м.Київ, вул.Мельникова, 36/1, Інститут журналістики

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського університету ім.Тараса Шевченка

Автореферат розіслано " 27 " серпня 1996 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук,
професор

 Олійник В.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Оскільки політичні практики за самою своєю природою пов'язані із якнайширшою комунікацією та текстотворенням, то потреба лінгвістичного аналізу поточного політичного життя та політичної історії з метою узагальнююче-теоретичною та рекомендаційно-практичною ніколи не перестане бути аксіоматично очевидною. Особливо гострою, відчутною є така потреба у період межовий, перехідний, трансформаційний, коли, як це маємо сьогодні, суспільство уже відмовилось від культури канону, системи, догми – із шаблоновим слововживанням та моноідеологічною системою значень, – але ще не засвоїло культури діалогу, консенсусу, цивілізованої рецепції індивідом чужого, часом цілком протилежного "я".

Матеріал дослідження історико-публіцистичний, дібраний за принципом прямих проблемних паралелей із сучасністю. Усе, що з'явилося в Україні у 1917-1921 рр. і стало об'єктом аналізу політичної публіцистики того часу: багатопартійність, демократичні національні інституції, плюралістична преса, відкрита боротьба ідей, течій і понять – легітимізувало наше право на самостійні політичні і культурні орієнтації у 90-х, наприкінці століття. Ситуація великого національного піднесення після 1917 р. (перший президент, власне військо і уряд) справила вирішальний вплив на функціональне уявлення української мови, її експансію у раніше не освоєні сфери і стилі: "В політичному житті, багатому на новозасновані партії, української мови вживали тепер куди частіше, ніж перед тим, у прилюдних дискусіях і полеміці" (Ю.Шевельов). Розвиткові публіцистичної мовотворчості сприяв, поряд із фактором політичної свободи, фактор визначних індивідуальностей. Преса епохи боротьби за новий статус нації репрезентована кардинальними особистостями. В.Винниченко, М.Грушевський, Д.Донцов – видатні новоєвропейські політичні представники України, порівняльний аналіз публіцистичної творчості яких повчальний і цікавий з огляду на самобутність цих людей, їх несхожість за більшістю характеристик: від стилів та ідей до шляху, яким кожен із них прийшов до політичної публіцистики (Винниченко – творча натура, професійний революціонер, Донцов – фаховий журналіст, правник за освітою, Грушевський про себе: "Я прийшов у політику через історію"). Проблематика національної революції, осмислення причин її поразки, ролі її рушійних сил стають тим полемічно-діалогічним перехрестям, на якому зустрічаються публіцистичні темпераменти та погляди названих авторів.

Об'єктом дослідження є полемічно-дискусійний політичний дискурс епохи державницьких змагань. При цьому полемічність і дискусійність ми розглядаємо не як суто "жанрову" ознаку певної

категорії текстів, а як тотальну прагматичну характеристику публіцистичної продукції періоду гострої політичної боротьби, її рефлексорну емоційність та структурну діалогічність, конфліктність, підпорядкованість усіх її вербально-логічних елементів завданням переконування, впливу, вираження світоглядної позиції. За такою внутрішньою логікою у роботі часто зближуються, синонімізуються поняття "діалогічний текст", "полемічно-дискусійний текст", "публіцистичний текст", "текст-міркування", "оцінний текст", "аксіологічний текст", "суспільно-політичний текст", "аргументативний текст".

Предмет дослідження. Основними предметними специфікаціями аналізу дискурсних структур і семантик виступають типи структурно-онтологічних відповідностей, виявленість у структурі текстів макророзмежувальних ідеологічних дистинкцій, еволюція концептуально-термінологічних систем у рамках ідеосемантики, способи формування полів семантичної іррадіації концепта, чинники ефективності персуазивних дискурсних стратегій, аксіовалентна поведінка слова-терміна у дихотомії політичних опозицій.

Теоретико-методологічна основа роботи. Для роботи, найхарактернішою особливістю якої є намагання тримати у фокусі уваги одночасно пресу, ідеологію і мову, пошук методологічно релевантних теорій природно починають у сфері ідей неориторики. Прагматично-дискурсному спрямуванню дисертації відповідатимуть такі основні значення цього терміна¹⁾: а) інтенціональна риторика; б) теорія аргументації; в) комплексний аналіз дискурсів із відповідним міждисциплінарним інструментарієм: семіотичним, текстологічним, герменевтичним, психолінгвістичним.

Інтенціональна сутність більшості неориторичних досліджень пов'язана із поняттям комунікативної і практичної мети, у горизонті якої кожне слово розглядається як засіб на шляху до цієї мети, кожне судження – як етап реалізації загальної дискурсної стратегії. Основна перевага дискурсного підходу: аналіз мовної форми здійснюється у зв'язку із відповідними їй, за класичним формулюванням Вітгенштейна, "формами життя", що особливо продуктивно для семіології політичного дискурсу, де прагматичні чинники виступають безпосередньою основою семантичних структур.

Риторичний план роботи супроводжує ще один методологічний лейтмотив – ідея діалогу. Розширене розуміння цього слова стосується циркуляції ідей у суспільстві (епоха першої державності – перша велика діалогічна епоха у житті української інтелігенції), а вужчі його аспекти – діалогічної природи мови та діалогічних

¹⁾ Безменова Н.А. Неориторика: проблеми и перспективы // Семиотика. Коммуникация. Стили. – М.: Наука, 1983. – 204 с.

віддзеркалень у кожному судженні і кожному значенні слова (М.Бахтін). Із трактування духовного життя як діалогічного ми виводимо і можливість у продуктах цього життя – текстах – бачити дихотомічну, біполярну структуру.

Стан дослідження проблеми. Ще в інформаційно ізольованому середовищі колишньої радянської науки зусиллями шкіл М.Бахтіна²⁾ та Ю.Лотмана³⁾ створено теорії із принциповим методологічним значенням, які дозволяли відходити від описової семантики та лінійних формально-структурних моделей тексту. Дослідження публіцистичного матеріалу охоплювали і аргументологічний (Г.Брутян⁴⁾, В.Здоровега⁵⁾, М.Скуленко⁶⁾), і структурний (Л.Майданова⁷⁾, А.Мамалига⁸⁾) його аспекти. А праці А.Баранова⁹⁾ продемонстрували успішність перших спроб використання когнітивної методології в аргументативно-семантичній проблематиці.

Долучивши до кращого із радянської спадщини та пострадянських лінгвістичних оглядів недалекого минулого¹⁰⁾ зарубіжну базу – фундаментальні праці з проблем аргументації (Перельман), структурно-когнітивної репрезентації дискурсів (ван Дейк), прагматичних теорій значення (Вітгенштейн, Грайс), теорії мовленнєвих актів (Остін, Серль), політичної семіології (Барт) – отримуємо істотний потенціал ідей і стартові термінологічні можливості для розмови про механізми генерування смислу у дискурсі.

Але теоретична семантично-структурна проблематика фактично не перетиналася із таким практичним матеріалом, як дискусійно-полемічні дискурси, – і у цьому сенсі тему нашої роботи можна вважати раніше не досліджуваною.

Окрім того, для українського дослідника неunikно самостійними виявляються чимало термінологічних рішень у прагматично-риторичній сфері. У зв'язку з тим, що джерела зарубіжних фахівців малодоступні, а їх переклади й інтерпретації в основному російськомовні, існує потреба розширення української бази дефінованих елементів у тих галузях лінгвістики, знайомство з якими розпочалось

2) Бахтин М. *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет.* – М.: Худож. лит., 1975. – 502 с.

3) *Структура диалога как принцип работы семиотического механизма. Труды по знаковым системам.* – Тарту: Изд-во Тарт. ГУ, 1984. – 160 с.

4) *Философские проблемы аргументации.* – Ереван: Изд-во АН Арм. ССРСР, 1986. – 476 с.

5) *Здоровега В.И. Слово тоже есть дело.* – М.: Мысль, 1979. – 173 с.

6) *Скуленко М.И. Убеждающее воздействие публицистики.* К.: Выща школа, 1986. – 174 с.

7) *Майданова Л.М. Структура и композиция газетного текста. Средства выразительности письма.* – Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1987. – 180 с.

8) *Мамалига А.И. Структура газетного текста.* – Киев: Выща школа, 1983. – 137 с.

9) *Баранов А. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход): Автореф. дис.... канд. филол. наук.* – М., 1990. – 48 с.

10) *Мова тоталітарного суспільства.* – К.: НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.Потебні, Ін-т укр. мови, 1995. – 126 с.

порівняно недавно.

Мета і завдання дослідження. У передмові до збірника "Комп'ютерна лінгвістика" Ю.Городецький пише: "З прикладної, та, певне, і з теоретичної точки зору, одним із найважливіших принципів моделювання КА (комунікативного акту – Л.П.) слід вважати принцип залежності моделей від типу акту спілкування". Навіть "реальні комп'ютерні системи не претендують на безмежну універсальність, а моделюють певні типи спілкування". Метою даної роботи і є вивчення того, чим такий "тип спілкування", як політична дискусія, відрізняється від інших дискурсних форм.

Очевидно, що цю відмінність можна показати як пов'язану з різними параметрами. Найсуттєвіше із можливих протиставлень, якими розглядаємо у I розділі: принцип діалогічний – принцип монологічний. У дискусійному тексті-міркуванні концентрація явищ мовної взаємодії така висока, що його структуру можна повністю описувати у термінах діалогу.

Протиставлення за ознакою "оцінність – безмотивність" лежить в основі епістемологічно-семантичної проблематики двох наступних розділів роботи. У II розділі йдеться про характер того концептуально-оцінного ядра, навколо якого зібрані смислові пластинці цілого тексту, а у III розділі показано, як співіснують у суспільно-політичній термінології оці, власне, дещо суперечливі моменти – термінологічність і оцінність.

Перехід від аналізу структури до аналізу семантики, а далі – системи термінів – підпорядкований завданню з'ясувати, з одного боку, як засобами різних рівнів реалізується біполярна схема, а з другого боку – як у мікрорівневих засобах ця схема відображена, як, наприклад, в окремій лексичній одиниці "живуть" сліди діалогу, віддзеркалюється спосіб її використання у полемічному дискурсі.

Наукова новизна дисертації. Новизна роботи полягає у використанні нетрадиційної комбінації сучасних прагмалінгвістичних методів для аналізу традиційного об'єкта – історичного політичного тексту. Опис мовних феноменів здійснено на широкому тлі культурно-ідеологічних парадигм та політичної боротьби епохи. Досліджено основні концепти української політичної історії, що лягли в основу систем оцінок та аргументаційних стратегій різних політичних груп та авторів минулого і сучасності.

Винесені на захист положення і висновки є водночас інноваційними характеристиками роботи:

– Метод діалогічної репрезентації поліфонічного тексту, запропонований автором у доповнення до загальноприйнятого зображення дискусійного матеріалу на основі лінійної одноплоскотної схеми "теза – доведення – висновок", дає змогу у повному обсязі бачити

екстралінгвістичне "минуле" контрверсивного виступу, розшифрувати не лише поверхневі смисли, а й найширшу гаму імпліцитних;

– системно-структурні текстові єдності в авторському варіанті аксіологічного аналізу розглядаються трансконцептуально, через поняття оцінної домінанти, яка керує механізмами семантичної репрезентації, інформаційної селекції і вибору логічних підстав доведення;

– вивчення синхронічної фіксації одних і тих самих референтних об'єктів у різних концептуально-тематичних ізотопіях і термінологічних системах доводить інтерпретаційну багатоваріантність комплексних референтів історично-політичного світу, що на перший план висуває проблему критеріїв "нормативності", меж між допустимою суб'єктивністю та аномально-волюнтаристськими вживаннями лексичних, зокрема дефінованих, одиниць, "логічними" і "неадекватними" онтологізаціями і транспозиціями структур тексту на реальність.

Теоретичне і практичне значення дисертації. Теоретично-наукове значення дисертації полягає у розробці майже неторканої в українській гуманітарній науці з причин ідеологічної ізолюваності колишнього СРСР і труднощів подолання периферійного статусу національних наук лінгвістичної проблематики політичного дискурсу. При розгляді суто лінгвістичних мікротем особливо значимим ми вважаємо входження у ті проблемні орбіти, у яких обертається сучасна гуманітарна думка. Семантико-логічні, модальні, структурні, загальноінтерпретаційні аналізи дискурсів здійснено у векторизаціях проблем Суб'єктивного-Об'єктивного, Реалістичності-Утопічності, Творчої-Ідеологізованої свідомості. Таке ж подвійне – світоглядне і структурно-текстологічне – значення мають поняття Влади, Бажаного, Випробування, Медіації. У щонайширшому сенсі теоретична "мораль" роботи полягає у ствердженні тієї культури суспільної комунікації, суть якої найкраще передано гадамерівським терміном "відкритість" – готовність сприймати потреби чужих суб'єктивностей, реальність суспільних альтернатив, опозицій, багатозначностей. Діалогічно-рольовим ідеям роботи найближчі ті світобачення, які утверджують цінність індивідуальних існувань. Таким є, наприклад, філософське "вірую" християнського екзистенціаліста Г.Марселя: "Всі потрібні... Всі трудом своєї свідомості рятують цей світ від неіснування".

Антропоцентричне спрямування роботи дозволяє (і змушує) максимально враховувати у ній та реконструювати позатекстову реальність, що надає дослідженню універсально-українознавчого характеру.

Теоретичні положення та ілюстративний матеріал дисертації можуть бути використані у лекційних курсах та спецкурсах для

студентів факультету журналістики ("Історична семантика політологічних термінів"; "Мова української преси першої половини ХХ ст.", "Семантичний простір політичних партій України", "Мова і влада" тощо). Результати дослідження могли б зацікавити лінгвістів, фахівців у галузі політології та культурології, журналістів-практиків, які спеціалізуються на політичній та історичній проблематиці.

Апробація роботи. Проміжні висновки дисертаційного дослідження неодноразово були обговорені на засіданнях кафедри мови ЗМІ Львівського держуніверситету ім.І.Франка. Основні положення дисертації стали основою для доповідей на двох звітних наукових конференціях викладачів факультету журналістики ЛДУ. Із остаточним варіантом роботи дисертант ознайомила колектив кафедри мови і стилістики КДУ, виступила перед викладачами кафедри суспільних дисциплін Інституту внутрішніх справ при Українській Академії внутрішніх справ. Зміст роботи відображено у чотирьох публікаціях.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано мету й актуальність дослідження, з'ясовано стан наукової розробки проблеми, теоретичне і практичне значення роботи, методологічні засади, основні аспекти взаємозв'язку ключових термінів.

У першому розділі "Дихотомічність елементів у структурі дискусійно-полемічного тексту як відображення світоглядних опозицій учасників політичного діалогу" на основі прагматично-когнітивної моделі Ми-Вони – протистояння та широкого розуміння діалогічності (діалог – циркуляція ідей, діалог – еквівалент соціальності, діалог – смислогенеративний семантичний принцип) розробляється методика аналітичної репрезентації внутрішньоструктурних імпліцитних пластів діалогічності, форм і способів взаємодії інформаційних, логічних, модальних і семантичних елементів двох протиставлених одне одному аргументативних полів політичного дискурсу.

Зокрема, у першому підрозділі "Експлікація структури дискусійно-полемічного тексту в термінах теорії діалогу" показано, що дихотомічність архітекtonіки дискурсів політичної "форми життя" пов'язана з високою концентрованістю в них проявів опозиційної думки, орієнтованістю у кожному слові на контраргумент, протилежне судження.

Дискретними елементами Ми-Вони – структури "внутрішньодіалогічного" тексту-міркування є ходи (або такти) – проєкції з семантично-інформаційного поля і однієї, й іншої аргументативної групи

на площину тексту. За допомогою схеми діалогічної репрезентації можна показати основні види виявленості Ми-Вони – позицій, визначити кількість риторично-змістових центрів, які зазнають Ми-Вони – характеристики і номінування:

"Записка остерігала від тої старої помилки, в яку впадають представники російської інтелігенції й російська преса, стараючися все ще представити український рух не загальнонародним, а гуртковим, інтелігентським" (М.Грушевський)

Елементи риторичної структури	Елементи біполярної схеми	
	Ми-група і Ми-точка зору	Зображення Ми-групою Вони-точки зору і Вони-групи
Об'єкт	"український рух"+	"український рух"-
Суб'єкт	автори "записки", автор тексту	"представники російської інтелігенції й російська преса"
Оцінка об'єкта	"загальнонародний"	"гуртковий", "інтелігентський"
Характеристика оцінки		"помилка"
Аргументаційно-фактична основа судження	"записка" (інформаційна)	

Теоретичний поділ позицій риторичної структури на "об'єкти" і "оцінки", поняттєво-денотативні і оцінно-конотативні засоби підпорядковуємо завданню поєднати аксіологічний аналіз із структурним: прослідкувати, як одні і ті ж об'єкти, ситуаційні елементи, подієві деталі дві групи включають у різні світоглядні системи при використанні відповідних лінгвістичних акомодатійних механізмів.

У підрозділі "*Стратегії зображень Ми- і Вони-груп*" здійснено аналіз форм нейтралізації та компрометації Вони-значень як засобу досягнення авторської риторичної мети. Ми- і Вони-ходи здійснюються за різними прагматичними правилами: "стратегії саморепрезентації" (термін Т.А. ван Дейка) – це стратегії позитивних зображень, а стратегії створення Вони-образу – це стратегії викриття (для полемічного тексту), стратегії відмежування (для менш опозиційно гострих аргументаційних текстів – дискусій, текстів-міркувань). Реалізація цих стратегій приводить до значних оцінних амплітуд за всіма параметрами зображень (наприклад, Д.Донцов ніщівській надлюдині протиставляє не просто "людину демократії", а "нідлюдину демократії"). Свідченням постійної боротьби за онтологічну адекватність у політичному дискурсі є блоки Ми-контролю у структурі Вони-ходів, тобто усі способи оцінної і логічної рефлексії, з допомогою яких автор не дозволяє системі аргументації Вони-групи чинити тиск на читача своїм об'єктивним змістом. Так, важливою структурною особливістю контрверсивного тексту є витіснення модусних елементів саморепрезентації Вони-групи модусними елементами Ми-оцінки її "стану свідомості": вони думають (а не знають),

сумнівно, що..., вони уявили собі. Ще більш демаркаційно виразними є означальні характеристики діяльності і дискурсу Вони-групи: *верзуть, дописалися до того, що, ганьбить, демагогічкий, інсинуація, наклепи* тощо. Стратегія створення образу тотальної дії концепта привводить до перенасичення тексту гіперболізаціями і тоталізаціями. Полемічний автор а) подає крупним планом смислорелевантні характеристики об'єкта; б) розмиває межі між "часто" і "завжди", "подекуди" і "всюди", "дехто" і "усі" чи "більшість"; в) регулює поняттєві оцінні мірки, що дозволяє залежно від риторичної потреби включати онтологічний об'єкт у денотативний обсяг тотально окресленого поняття або залишати його поза рамками "вузького розуміння". В ситуаціях посиленого тиску опонентських аргументів використовуються стратегії аксіологічного переважування – такі принципи розгортання тексту, згідно з якими кожен із наступних мовців оголошує названі попереднім учасником діалогу окремі риси чи комплекси ознак менш вагомими для сумарної оцінки, ніж пропоновані Ми-автором. Учасник діалогу, за Н.Арутюновою, зводить довід противника до допустового кон'юнкта: "І хай не вдасться повстання, але ми покажемо народові свою небайдужість" (В.Винниченко). Усі технічно-риторичні стратегії політичного дискурсу мають у своїй основі аксіологічні інформаційно-психологічні наміри: бути (здаватися) правдивим, бажати добра і процвітання загалом, бути морально незаплямованим, бути мудрим і передбачливим, бути авторитетною владою і под.

Підрозділ "Аксіоназви та ідеологічні контексти" на лексичному рівні конкретизує проблему парадоксальної можливості інтерпретувати факт максимально варіативно, в екстремному Ми-Вони варіанті – "з точністю до протилежного". Як окрему парадигму в рамках суспільно-політичної ідеологічно маркованої лексики розглядаємо аксіоназви (чи аксіопаралелі) – пари різнооцінних найменувань одного і того ж об'єкта, ситуації: *самостійність – сепаратизм, любов до народу – мужикофільство, єдність – уніфікація, залежність – зв'язок, ідейність – тенденційність, українець – хохол, переорієнтація – пристосовництво, пролетаріат – люмпени, зміцнення військової сили – мілітаризм* і под. Найчастіше у аксіоназв при одному і тому ж референті не лише різні конотації, а й різні поняттєві структури. Наприклад, оцінне протиставлення слів "революція" (народу) і "бунт" (мас) має в своїй основі контраст значень "боротьба пригноблених суспільних верств із системою віджилих суспільних відносин" → "справедлива боротьба" <→ "стихийний виступ темної юрби" → "виступ із руйнівними наслідками".

Риторична сутність аксіоназв полягає у тому, що усі

різносторонні зображення: зображення А-ознак, зображення Б-ознак – є інтерпретаціями у Ми-інтересах чи Вони-інтересах, що особливо виразно видно на прикладі груп із силовим та віктимним іміджами:

ситуація:

розширення функцій мови панівного народу

Народ, який здійснює культурну експансію – *Народ, який втрачає свою ідентифікацію*

Ми-характеристика процесу: злиття мов, білінгвізм – *Ми-характеристика процесу: денаціоналізація*

Усе, на чому базується аксіономінування: альтернатива сторін бачення, ситуація конотаційно-контекстуального протиставлення Ми-і Вони-лексики, можливість вибору будь-якої точки відліку якостей і кількостей, одразу пов'язаної із оцінним висновком, – це дуже широке, практично безмежне логіко-семантичне поле формування двох риторик – риторики "зогидження, під'юдження, позбавлення честі" (І.Камінська-Шмай) і риторики ушляхетнення власного образу, образу Ми-групи.

У підрозділі "Екстремно-медіативна типологія публіцистичних дискурсів" розглянуто такі важливі складники діалогічного аналізу оцінного дискурсу, як "взаємодія груп", "зміна поглядів", "міра ідейної екстремності". Здатність групи адсорбувати позасистемні впливи, реагувати на поняття і аргументи опонентських груп названо медіативністю, протилежну їй схильність до замкнуто-нерефлексивної поведінки та звужених трактувань Ми-цінностей – екстремністю. "Відкриті" чи неколаборативні групи, радикалізовані чи конвенціалізовані системи вартостей, медіативні чи екстремні ідеологічно-психологічні типи, медіація чи поляризація як структурний принцип, як спосіб мислення репрезентують себе, виявляють свою сутність у відповідних дискурсах – медіативних (яскраво виявлений у М.Грушевського) чи екстремних (Д.Донцов) – із акумульованими в них, іноді досить концентровано, логічно-структурними і семантичними ознаками Я-центрованості або Ми-Вони-взаємовпливів. Для текстів М.Грушевського характерні численні "але"-уточнення тез, розвиток міркувань за принципом "з одного боку – з іншого боку", "диференційовані образи", окреслення "простору проблематичності", декларації Ми-толерантності, Ми-розуміння-Іх. Згладжуванням концептуальних опозицій, медіативними (за Дж. Грабовичем) стратегіями М.Грушевський намагався вирішити проблему загальнонаціонального єднання, розширення Аудиторії. Цим і визначається роль його як великого медіатора між централістичною і державницькою епохами. Ідеологічно-семантична вакансія Д.Донцова пов'язана із зменшенням дефіциту наступальності і експансивності в українському психоло-

гічному типі. Експресія мовних форм його тексту корелює з екстремністю концептуальною. Якщо для Грушевського симптоматичним є відмежування від екстрем, пошуки серединно-центричних рішень, то дискурс Донцова – це дискурс ревізії конвенцій, перегляду поняттєвих меж, руйнування пацифістичного міфу, аргументів "автолегітимної" волі.

У розділі II "Концепт-вартісні домінанти аргументації в українській політичній публіцистиці" основний теоретико-методологічний наголос зроблений на відмінності гуманітарного тексту, який має справу із вартостями, від формально-логічного тексту, який "оперує позачасовими та позаісторичними істинами" (Х.Перельман). Оскільки методологія єдиного аргументаційного ряду "теза – доведення – висновок" не завжди задовільно пояснює текстувальні ефекти діалогічності, нестандартний, нерегламентований характер підставових міркувань в аксіологічному дискурсі, необхідно доповнювати її прагматично-концептуальними засобами репрезентації публіцистичних аргументативних смислів. Продуктивною одиницею аналізу текстів людинознавчої сфери – текстів індивідуалізовано-творчих, образних, "навантажених" водночас інформаційно та емоційно, – здатна виступати концепт-вартість (КВ) – часкрізний домінуючий компонент смислової структури, який об'єднує тематичний та ідейний план, синкретизує моменти поняття та оцінки.

У першому підрозділі "Концепт-вартість – прагматична одиниця аналізу ідеологічно пристрасного мовлення" розглядаються основні евристичні можливості поняття концепт-вартісної домінанти – аксіологічного ядра дискурсу. У публіцистичному дискурсі концепт-вартість завжди стоїть між Об'єктом зображення і Характеристикою. Наприклад, у визначеннях "Шевченко – поет козацького панства" (Д.Донцов) і "Шевченко – поет пригноблених мас" основою характеристик виступатимуть різні концепт-вартості – елітарні чи егалітарні. Якщо логічна функція концепт-вартісних домінант полягає в обґрунтуванні оцінок, аксіологічних висновків, то семантична функція концепт-вартостей – це функція участі у значеннях слів, які складають підпорядковане аксіологічній домінанті семантичне поле; когнітивна функція пов'язана із розшифровуванням значень окремих слів на основі відображеного в аксіологічній домінанті загального смислу тексту; експансивно-селективна функція – добір інтерпретаційно-виражальних форм, ефективних з точки зору певного смислового завдання; практично-політична функція – участь концепт-вартостей у прийнятті політичних рішень, створенні програм і моделей, психологічна функція – функція виразу бажань, інтегрування знань, емоцій та волі.

У підрозділі "Концепт-вартісна детермінація денотативної

ізотопічної програми і конотуючого контексту" розглянуто механізми семантичної дії аксіологічних домінант. Розуміння головної КВ дозволяє читачеві визначати мовленнєво-дискурсне значення тих лексем, які у статично-мовному зберіганні мають тисячі потенцій. Найнаочніше було б показати КВ-домінанту у вигляді магніта, який розвертає слово до читача у потрібному авторові розумінні. Підпорядковані єдиному КВ-смыслу близькі семи і конотації у різних словах усього тексту утворюють аксіологічні ізотопії. Полемічно-дискусійний текст передбачає аналіз точок діалогічного контакту двох або кількох різних, утворених різними концепт-вартостями, ізотопій:

"Коли державність була синонімом імперіалізму й насильства, і тому була предметом неохоти і відрази... то армія як вияв мілітаризму, як знаряддя державного примусу, як охоронна сторона всіх гідот старого режиму і поготів будила огиду і презирство... Але коли держава має стати паладіумом демократичних вільностей, заборолом соціалізму, ареною національної згоди..." (М.Грушевський).

Ізотопія "Імперія":

лексема у полі дії КВ-ізотопії	основа денотативного змісту та оцінних адгеренцій лексеми	емоційні предикати, які закріплюють конотації
держава	"імперіалізм", "насильство"	"предмет неохоти і відрази"
армія	"мілітаризм", "державний примус", "охорона гідот старого режиму"	"будила огиду і презирство"

Ізотопія "Національна держава":

держава -> "паладіум демократичних вільностей, забороло соціалізму, арена національної згоди".

При зміні ізотопій зміст "армії" і "держави" змінюється від "обмеження свободи, нав'язування особі негативного" до "охорона великих суспільних і особистих цінностей".

Ітеративно-індуктивним принципам у публіцистичному доведенні підпорядковані не лише семантичні елементи, а й логічні, стверджується у підрозділі "Концепт-каузальні основи аргументації дискурсів політичної публіцистики". Смысловий розвиток такого дискурсу можна зобразити як взаємне обґрунтування "позитивності" концепта через позитивні моделі і позитивності моделей через привабливі коцепти. Елементарною зумовленістю "якщо КВ+, то М+ (модель)", "якщо КВ-, то М-" у масштабі тексту об'єднані усі тематичні види, логічні способи, хронологічні пласти аргументації, усі образні засоби (тропи, фігури) і форми мовлення (від номінування до судження і від наративу до міркування). Описуючи успіх демократичного ладу у залежності від складників морального духу суспільства, М.Грушевський, наприклад, згадує різні історичні втілення "морального ригоризму, героїзму" – античний взірець, пуританство, громадський аскетизм під час великої французької республіки, "моменти" американської демократії. А метафоричне зображення у

Д.Донцова розхитаної "сваволею відосередніх частинок" української спільноти як "дозрілої для большевицького серпа" можна трактувати як спосіб передачі принципової для автора залежності "відсутність єдності – загибель групи" у ролях, термінах іншої сфери (елементи предметно-побутового фрейма "серп – жати дозріле" увиразнюють сценарій соціальних відносин). У підрозділі проаналізовано численні лінгвістичні засоби вираження публіцистичної причиновості – від описових до спеціалізовано-граматичних, особливості прогностично-умовної і волітативної модальностей у каузально "густому" тексті, види аномалій аксіологічної концептуалізації.

Проблематика глави "Інтенціонально-утопічний контекст – максимальний вияв стійкості і активності концепт-вартостей" актуальна у зв'язку з тим, що утопічно-інтенціональні елементи є дуже характерними для політичної публіцистики епохи національної революції, особливо раннього її, романтичного етапу, і характеризуються вони так само неоднозначно, як два полюси – позитивний і негативний – має саме поняття утопії. Поряд із дискурсами, де коди саморефлексії говорять читачеві про дистанцію, яка розділяє Бажане і дійсність, в українських політиків і публіцистів початку ХХ ст. зустрінемо персуазивні використання неіснуючих понять, аргументацію за логікою тієї політичної культури, якої ще не існувало. Такі інтенціональні контексти – із надмірною кількістю "коли б"-предикатів, нерелексивними поєднаннями реальних і нереальних концепт-вартостей, посиленою КВ-центрованістю – скорочують шлях до вибраного "смыслового топосу", риторичної мети, але при цьому віддаляють ціль практичну, поставивши аудиторію перед розчаруванням труднощів реалізації цієї мети.

У підрозділі "Аргументаційні опозиції. Основні групи логічних підстав доведення у державницькій аргументації поч. ХХ ст." продовжена тема риторичної своєрідності, вибіркості поведінки концепт-вартостей на прикладах детермінування ними своїх логічних підстав – універсальних цінностей методологічного характеру, більшість з яких утворюють пари: стандарт – творчість, традиційне – нове, загальне – індивідуальне, матеріальне – ідеальне, форма – зміст і под.

Елементи такого набору оцінно-логічних стандартів багатоваріантні з погляду конкретних вживань. "Загальне – індивідуальне" стосовно різних суспільно-історичних етапів, "форм життя", наукових традицій і тем виступатиме в репрезентаціях "суспільство – одиниця", "організм – частина", "колективізм – індивідуалізм", "маса – еліта". "Традиційне" може бути явленим в іпостасях спадкоємності, загальноприйнятності, норми, того ж стандарту, легітимності, авторитету. Перший елемент із пари "матеріальне – ідеальне" в негативно-

му зображенні у полеміці початку ХХ ст. мав назву "жолудкові інтереси", а публіцистичним варіантом "матеріальності" у дискусіях кінця 80-х рр. стала "ковбасна психологія". Риторичний сенс оціно-логічних універсалив полягає у тому, що вони оцінно симетричні, а отже, використовуються залежно від аргументативних інтенцій, потреб наблизити концептуально бажане. Обстоюючи елітарність, Донцов нагадував своїй аудиторії євангельську притчу про широкі шляхи, які ведуть до пекла (цінність індивідуального вибору порівняно із суспільними стереотипами). Та коли потрібно було захистити суспільний інтерес від розмивання його приватотою, індивідуальне, окреме банально названо "егоїзмом". Для виправдання "тюрми народів" завжди напоготові були цінності "спільного" – стереотипи "спільної коліски", "спільної долі", "спільних завдань". А М. Грушевський усією своєю творчістю показував, як набирала силу інша традиція – національної індивідуалізації, відокремлення, "особистості", "окремішності".

У державницькій аргументації початку ХХ ст. факти власне української політичної історії лежать в основі аргументів юридичної легітимності. Але основною концептуальною ланкою, яка мала забезпечити перехід України від бездержавного існування до міжнародноправного незалежного, стали національно-ідентифікаційні потреби, визнання права сконцентрованого національного духу прибирати відповідну собі форму. У всіх випадках, коли Центральна Рада не отримувала офіційного схвалення свого досить незалежного курсу з боку всеросійської вищої виконавчої влади, вона без вагань спиралася на аргументи "волі народу".

Не отримавши підкріплення в одній сфері, концепт-вартість створює необхідний для розуміння своєї каузальної ролі контекст з допомогою інших логічно-оцінних версій. Протилежним аксіоціям слугують також процедурно-технічні варіанти аргументативних опозицій (можливість застосовувати стосовно однієї і тієї ж "картини барикад" "правило правила" чи "правило винятку", зображати діяча в ролі активній (детермінація) чи пасивній (детермінованість), порівнювати мінімуми з максимумами чи абсолютною відсутністю, нулем). Виразно про-концептними чи анти-концептними є більшість метатекстових регуляторів засвоєння змісту (річ у тому – річ не в тому; "на це треба звернути головну увагу – цьому не варто надавати значення; з огляду – незважаючи на і т.п.). Довільна логіка аксіологічної схеми подвійного стандарту лежить в основі парадоксів пристрасності КВ-центрованої аргументації.

Загальнотеоретичні підступи до проблематики III розділу "Особливості функціонування терміна в аксіологічно акцентованому дискурсі" дає його перший підрозділ – "Репрезентація емотив-

них характеристик у моделі функціонування суспільно-політичного терміна". Тут звернуто увагу на існування суперечності між дефінітивним статусом терміна як універсально точного стилістично нейтрального інструмента та реальною практикою терміновживання в аргументативному дискурсі. Значний діапазон денотативних розбіжностей, багатство і різноманітність конотацій слід вважати не просто допустимими, факультативними ознаками суспільно-політичної термінології, а органічними, іманентними їй, пов'язаними із самою її природою рисами. У Ми-Вони-ідеологічних системах, які становлять собою яскравий приклад міжсуб'єктних стосунків, адекватно репрезентувати термін – це означає зрозуміти ту світоглядно-концептуальну лінію, з якою зв'язуються авторські значення і оцінки.

У підрозділі "Онтологічні і суб'єктивно-інтенціональні фактори компонентно-парадигматичних змін у межах тематичної терміногрупи" за основний метод аналізу дефінованої одиниці узято аналіз семантичного поля із проведеними на ньому термінологічними розмежуваннями. Зв'язки у такій тематичній групі ґрунтуються на спорідненості термінів синонімічного, антонімічного, ієрархічно-гіпонімічного чи градаційного типу. При цьому семантичним механізмом спорідненості виступає наявність компонентних інваріант у парах чи групах термінів. Компонентно-інваріантний принцип застосовано в аналізі реальної терміногрупи, антонімічно-синонімічного спектру термінологічних переходів, який використовує М.Грушевський, роз'яснюючи своїм сучасникам-читачам суть "більшого або меншого права і можності якої-небудь країни правитись по своїм правам і постановам". Істотні зміни якості і кількості проявів самостійності при двосторонніх стосунках відображені в таких "формах громадського життя":

"повний централізм

децентралізація адміністраційна (бюрократична)

самоуправа (самоврядування) вууже або ширше

автономія вуужча (обмежена) або широка

державність неповна (несуверенна)

держава самостійна (незалежна)" (М.Грушевський).

Від одного полюсу групи до іншого, від одного терміна до сусіднього відбувається поступове витіснення сем, що складають поняття "централізм" і нагромадження сем, які повністю "збираються" у слові "самостійність". У компонентному зображенні групи враховано чинники комунікативної динаміки. Кожен реальний текст, кожна полемічна Ми-Вони ситуація по-своєму структурують семантичні ототожнення і опозиції. Залежно від риторичної суб'єктивно-інтенціональної потреби у складі терміна актуалізуються різні компонентні групи. Наприклад, розуміння "серединної" на шкалі двосто-

ронніх міждержавних контактів "автономії" може бути і самостійно-центричним (наближена до повної незалежності широка політична автономія Грушевського), і центр-центричним (автор наголошує політично несамостійний статус автономного суб'єкта). Аналіз використання дефінованих одиниць у публіцистичних дискурсах епохи національної революції дозволяє виявити такі парадоксальні як для терміна семантично-логічні можливості: а) два різні терміни можуть вживатися як синоніми і ці ж два терміни – як антоніми; б) один і той самий термін здобуває протилежні, антонімічні значення ("автономія" у контексті Донцов – Грушевський); в) терміни із медіативним змістом функціонують у ролі екстрем (при проголошенні гасел всього лише культурно-національної автономії Грушевському уже доводилось вести боротьбу із звинуваченнями у сепаратизмі).

Підрозділ "Компонентно-опозиційна схема семантичної ре-презентації високогенералізованих термінів – назв ідеологій" присвячений можливостям лінгвістичного аналізу родових термінолексем. Основні ідеології (для ХХ ст. І.Лисяк-Рудницький виділяє їх чотири: консерватизм, соціалізм, націоналізм, фашизм) схарактеризовані за схемою бінарних дистинкцій: ідеологічні параметри (тоталітаризм – демократизм, монопартійність – плюралізм); національна проблема (націоналізм – космополітизм), економічні характеристики (суспільна власність – приватна, державне регулювання – конкуренційний принцип); культурно-релігійні питання (контроль держави – свобода творчості, релігійність – арелігійність). Різні ідеологічні концепти по-різному векторизують смислові осі підпорядкованих їм термінологічних полів.

Остання глава "Ядро" і "периферія" терміна в контексті проблем суб'єктивності і нормативності" пропонує метод ієрархічного, субпідрядного подання контекстів, у яких складається значення термінолексеми у конкретного автора: а) контекст Епохи, її найважливіші концепти, терміни, конотації культури; б) контекст національної мови та історії; в) контекст Протистояння, безпосередній вплив опонентського терміновживання, світогляду, тактики боротьби, які сприяли в одних випадках радикалізації лозунгів, а в інших – медіативним значенням; г) контекст Ми-групи, значення та інтенції, на основі яких складалася близька авторові ідеологія; д) ідеостильові особливості термінів, концептів, конотацій у зв'язку із мірою і способом рецепції усіх попередніх контекстів, із ментальним типом особистості (який віддає перевагу тому чи іншому ступеню риторичної експресії, жанровим формам, стилістичним особливостям). Уже починаючи із контексту Протистояння починається нарощування навколо однакових лексичних, зокрема термінологічних, ядер різних семантичних мікрочастинок. Із ядерним значенням співвідноситься

об'єктивність, із периферійним – суб'єктивні трактування і лише із виходом за периферійну межу – ненормативність, волюнтаристичні аномалії. Зображенням "ядерного" значення як об'єктивного підкреслюємо, що відбите у слові істинне знання є знанням, перевіреною часом і діалогом. Згідно із такими теоретичними засадами здійснено поширений есеїстичний опис терміна "агресія" у слововжитку Д. Донцова та сучасних публіцистичних дискурсах.

У перехідних суспільствах, у періоди "зламів суспільної симетрії" на перший план виступають оцінно-риторичні функції термінології, а у суспільствах із стабілізованими політичними традиціями термінологічні системи еволюціонують у напрямі оцінно-поняттєвої уніфікації.

У Висновках згідно із змістом основних підрозділів викладено результати дослідження семантично-структурної проблематики політичного дискурсу. Узяті у сукупності, газетні видання і творчі набутки полемічних авторів першої половини ХХ ст. засвідчують складні процеси пошуку істини в загальносуспільному, загальнонаціональному масштабі. Діалогічно-контroversивна дійсність перехідного революційного періоду яскраво виявилася у своїх структурно-текстових макрокорелятивах, парадоксально-прогресистських семантиках політичних авторів.

Ключові слова: дискурс, структура, діалог, аргументативна стратегія, екстремі, медіація, аксіоназви, інтенціональність, ізотопія, концепт, денотат, сигніфікат, конотація.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

1. Біполярна діалогічна вісь дискусійного матеріалу // Українська журналістика і національне відродження: Збірник наук. праць. – К.: ННК ВО, 1992. – С.75-83.

2. Гіпербола, гротеск, парадокс, метафора "низу": апологія стилю і аномалії стилю // Укр. журналістика: генезис і сучасні проблеми: Вісник Львів.ун-ту. – Сер.журн.ки. – Вип. 18. – Львів: Світ, 1993. – С.71-83.

3. Етнопсихологічна есеїстика Д.Віконської // Українська журналістика: формування сучасного обличчя: Вісник Львів. ун-ту. – Сер. журн.ки. – Вип. 17. – Львів: Світ, 1992. – С.73-79.

4. Концепти національної перспективи в українській політичній публіцистиці першої пол. ХХ ст. // Українська журналістика: Вісник Львів. ун-ту. – Вип. 21. – Львів: Світ, 1996. – Подано до друку.

Аннотация

Павлюк Л.С. Структурно-семантическая организация дискуссионно-полюемического дискурса (по материалам украинской политической публицистики первой пол. XX века). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.08. Институт журналистики Киевского государственного университета, Киев, 1996.

В центре исследования стоит проблема множественности интерпретационных семантик. В соответствии с онтологической схемой "референционный объект – аргументирующие субъекты" рассматривается дихотомичность элементов в структуре дискуссионно-полюемического текста. Показано смыслогенеративно-диалогическое взаимодействие его оппозиционных логико-семантических полей. Особое внимание уделено изучению концептуальных центров организации фактического материала, авторским особенностям персуазивных стратегий. Определены квалификативные параметры публицистического дискурса украинской национальной революции. Связанные с объектом исследования основные лингвистические проблемы анализируются в широком междисциплинарном (историческом и политологическом) контексте.

Summary

Pavlyuk L.S. Structural and semantic organization of discussional-polemic discourse (on material of Ukrainian political publicism of the 1st part of the XX century). Dissertation for the Candidate of Science degree in Philological Science, specialty 10.01.08. – Journalism. Kyiv State University, Institute of Journalism, 1996.

The problem of interpretational semantics diversity is in the centre of the thesis. The dichotomies of discussional text structure elements are studied in accordance with the ontological model "referential object – argumentating subjects". The dissertation deals with dialogical signification interconnections between oppositional logical-semantic argumentative fields. Special emphasis is given to conceptual centres of factual base organization, individual peculiarities of persuasive strategies. Qualificative parameters of Ukrainian national revolution discourse are defined. The main linguistic research problems are analysed in the interdisciplinary historical and politological context.

Summary

Parvov I.S. Structural and semantic organization of discursive patterns in the materials of Ukrainian political speeches of the 1st part of the XX century. Dissertation for the Candidate of Science degree in Philology. Kyiv State University. Kyiv, 1986. 100 p.

The problem of intertextual semantic structure is studied in this thesis. The author of discursive text structure elements are studied in accordance with the ontological model "textual object - organizing subjects". The distinction exists with diatopical, synchronic, diachronic, and oppositional logical semantic organization. The author analyzes the form of conceptual content of political speeches, organizational, and programmatic structure. Classification parameters of Ukrainian political speeches are described. The morphological-lexical structure is analyzed in the discursive structure and political content.